

# ΑΘΗΝΑΪΚΑ ΘΕΑΤΡΑ

ΘΕΑΤΡΟ ΤΕΧΝΗΣ: ΕΡΡΙΚΟΥ ΙΨΕΝ:  
ΤΖΩΝ ΓΑΒΡΙΗΛ ΜΠΟΡΚΜΑΝ

«Μέσα στον αγώνα για την έσωτερικήν εξέλιξη του χαρακτήρα μας, μέσα στα μυστικά της ζωής μιας οικογένειας που συγκλονίστηκε ως τις πιο βαθιές ρίζες της, στο ήφαιστειακά ύπονομευμένο έδαφος των κοινωνικῶν συνθηκῶν βρίσκεται αυτή τή στιγμή τὸ ἀπώτερο βάθος τοῦ ἠθικοῦ πνεύματος. Μὰ ὅπου ὑπάρχουν βαθιοὶ ἠθικοὶ ἀγῶνες, ὑπάρχει ἐπίσης μοῖρα μεγάλη κι' ἀδυσώπητη κι' ὅπου ὑπάρχει μιὰ μεγάλη δηλαδή μιὰ έσωτερικά ἀναγκαῖα μοῖρα, ὑπάρχει τραγωδία». Αὐτὰ ἔγραφε ὁ Χέρμαν Χέτνερ ἕνας γερμανὸς φιλόλογος στὸ μικρὸ βιβλίο του Das moderne Drama, ποῦχε ἐκδώσει ἐπηρασμένος ἀπὸ τις μακρυνές συζητήσεις του μὲ τὸν Hebbel, καὶ πὺ εἴταν ἕνα ἀπὸ τὰ προσφιλέστερα βιβλία τοῦ συγγραφέα τοῦ Τζῶν Γαβριήλ Μπόρκμαν.

Ὁ ἀγώνας. Ὁ ἀγώνας τοῦ Μπράντ, τοῦ Σόλνες, τοῦ Ρόσμερ, τοῦ Τζῶν Γαβριήλ Μπόρκμαν τοῦ ὄνειροπαρμένου ρεαλιστῆ, πὺ θέλησε νὰ ὑποτάξει ὅλο τὸν πλοῦτο καὶ τὴ δύναμη τῆς γῆς στὴ θέλησή του καὶ νὰ τὰ κάνει εὐτυχία γιὰ ὅλον τὸν κόσμο πὺ στὴν ἐπιδίωξη αὐτοῦ τοῦ μεγαλεπίβολου σχεδίου του, θυσιάζει ὄχι μόνο τὴν τιμὴ καὶ τὴν περιουσία του, ὄχι μόνο τὸ χοῦμα πὺ τοῦ ἐμπιστεύτηκαν ἀλλὰ κι' αὐτὴ ἀκόμη τὴν

ἀγάπη τῆς γυναίκας [πὺ ἔχει] διαλέξει. Τὸν ἀγώνα πὺ δὲ σταματᾷ ποτὲ γιὰ τοὺς Ἰψενικὸς ἥρωες, ἀγώνα πὺ ὁ Τζῶν Γαβριήλ ἀγωνίζεται ἀκόμη κι' ὅταν ὅλα ἔχουν γκρεμιστεῖ γύρω του, ὅταν κατεστραμένος καὶ προδομένος ἀπ' ὅλους περιμένει στὴν ἠθελημένη φυλακὴ ποῦχε κλειστεῖ μετὰ τὴν ἀναγκαστικὴ του φυλάκιση, νὰ χτυπήσει ἢ πόρτα καὶ νὰρθουν νὰ τὸν παρακαλέσουν νὰ ἐξακολουθήσει.

Ἀγώνα πὺ ἡ ματαιότητά του εἶναι ἡ μόνη του δικαίωση γιὰτὶ ἡ καταδίκη τοῦ Τζῶν Γαβριήλ Μπόρκμαν ἢ «ἀναπότρεπτη» εἶναι μιὰ εἰρωνία τὴ στιγμή πὺ αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁ ἥρωας, πὺ δὲν ἔχει ἐλπίδες νὰ νικήσει ὅπως τοῦ λέει ὁ Φόλνταλ στὴν τραγικὴ τους ἐξήγηση—, εἶναι στὸ τέλος ὁ πνευματικὸς νικητῆς.

Ὁ πνευματικὸς νικητὴς — «Τὸ καινούργιο δράμα» — ἔγραφε ὁ Hebbel στὸ ἡμερολόγιό του «ἂν κάτι τέτοιο παρουσιαστῆ θὰ διαφέρει ἀπὸ τὸ Σαικσπηρικὸ δράμα πὺν τὴν ὄρα πρέπει τελειωτικὰ ν' ἀπαρνηθοῦμε, στὸ ὅτι ἡ δραματικὴ διαλεκτικὴ δὲν θὰ εἶναι διάχυτη μόνο στοὺς χαρακτῆρες, ἀλλὰ ἐξ ἴσου ἄμεσα καὶ στὴν Ἰδέα, σὲ τρόπον ὥστε ὄχι μόνον ἡ σχέση τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὴν Ἰδέα νὰ ἐξετάζεται ἀλλὰ καὶ τὸ κῦρος αὐτῆς τῆς ἴδιας τῆς Ἰδέας». Αὐτὰ τὰ λόγια τοῦ Hebbel δὲν ἔχουν καμμιὰ σχέση μὲ τὸ «δράμα τῶν ιδεῶν» ὅπως τὸ καταλαβαίνει ὁ πολὺς κόσμος. Γράφει μὲ Ἐνγκελιανὸς ὄρους καὶ στὴ λέξη «Ἰδέα» ἢ «αὐτὸ τὸ μέρος τῆς ιδέας πὺν ἐνσαρκώνεται ἀπὸ τὴν σημερινὴ κοινωνία» πρέπει νὰ ἐννοήσουμε ἀπλῶς «Ἡθὴ καὶ ἔθιμα». Τὸ καινούργιο δράμα θὰ ἐξετάζει ὄχι μόνον ἂν οἱ ἄνθρωποι ζοῦν σύμφωνα μὲ τοὺς ἠθικὸς νόμους ἀλλὰ ἂν αὐτοὶ οἱ ἠθικοὶ τοὺς νόμοι ἔχουν ἀξία. Ἡ σκηνὴ εἶναι δικαστήριο καὶ στὸ μέλλον λέγει ὁ Hebbel, θὰ δικάζει ὄχι μόνον τ' ἄτομα ἀλλὰ καὶ τὰ ἠθὴ καὶ αὐτοὺς ἀκόμη τοὺς νόμους. Καὶ νὰ ὁ Μπράντ, ὁ Σόλνες, ὁ Ρόσμερ, ὁ Τζὼν Γαβριήλ Μπόρκμαν αὐτοὶ οἱ ἀναπλασμένοι τραγικοὶ ἦρωες καὶ νὰ ἡ τραγωδία μὲ μοντέρνα ὄψη: ἡ τραγωδία τοῦ Ἰψεν.

Ὁ Ἰψεν ὁ ἄνθρωπος τῆς μοντέρνας καὶ τῆς νατουραλιστικῆς παράδοσης εἶναι βαθειὰ ρομαντικὸς. Εἶναι ἐξωτερικὰ ρεαλιστὴς καὶ ἐσωτερικὰ φαντασιώδης καὶ ἔτσι μ' ἓνα ρεαλισμὸ χαλιναγωγημένο ἀπὸ τὴν φαντασία μὰς ἔδωσε τὴν ἀπαλὴ δύναμι, τὴν λεπτὴν εἰρωνία καὶ τὴν πλούσια πολυφωνία τοῦ Τζὼν Γαβριήλ Μπόρκμαν. Ὁ νατουραλιστὴς κρύβει μὴ φλόγα ρομαντικῆς ἐμπνευσης, ὁ ἐπιφανειακὰ ματεριαλιστὴς κοινωνιολόγος κρύβει μὴ λεπτὴ πνευματικότητα, ὁ ἄνθρωπος πὺν φαίνεται πότε ἓνας μεσαιωνικὸς ὀπτιμιστὴς καὶ πότε ἓνας μεσαιωνικὸς πεσιμιστὴς ξεπερνάει καὶ τὰ δύο ἄκρα μ' ἓναν ἀβίαστο πραγματισμὸ.

«Εἶπαν γὰρ μὲνα σὲ διάφορες περιπτώσεις γράφει, «ὅτι εἶμαι ἀπαισιόδοξος. Καὶ εἶμαι ὅτι ἀφορᾷ τὰ ἀνθρώπινα ιδεώδη, γιὰ τὸ δὲν πιστεύω στὴν αἰωνιότητά τους. Ἀλλὰ



είμαι αισιόδοξος στην ακράδαντη πίστη μου στην ικανότητα του ανθρώπου να συλλαμβάνει, να γεννᾶ και ν' αγωνίζεται γι' αυτά τὰ ιδεώδη».

Ὁ Τζὼν Γαβριήλ Μπόρμαν, ὁ Μπράντ, ὁ Σόλνες ἀγωνίζονται ὅπως ὁ Ίψεν, γιατί ὁ ἀγώνας τῶν ἡρώων του εἶναι ὁ ἴδιος ὁ ἀγώνας τοῦ συγγραφέα τους, εἶναι ἐντελῶς προσωπικοὶ ἥρωες.

Εἶναι λοιπὸν γι' αὐτὸ περιορισμένο τὸ ἐνδιαφέρον τους, μήπως αὐτὰ τὰ τόσο προσωπικά ἔργα ἔχουν γι' αὐτὸ δεσμευμένη τὴν ἀξία τους; Ὁχι. Ὁ ὑποκειμενισμὸς τοῦ Ίψεν δὲν εἶναι ἀδυναμία ἐπικοινωνίας. Οὔτε εἶναι ἐγωϊσμὸς. Ξεπηδάει ἀπὸ τὴν πίστη του ὅτι «τὸ ψηλότερο πιθανὸ ἐπίτευγμα στὴ ζωὴ ἐνὸς ἀνθρώπου εἶναι νὰ ὀδηγήσει ἔτσι τὴ ζωὴ του ὥστε νὰ πραγματοποιήσει τὸν ἑαυτό του.» Ὁ καλλιτέχνης, πίστευε ὁ Ίψεν, πρέπει νὰ περιορίζει τὸν ἑαυτό του σ' ὅτι ἔχει γνωρίσει ἀπὸ πείρα. «Κάθε τι ποὺ ἔγραψα τὰ τελευταῖα δέκα χρόνια», ἔλεγε στοὺς Νορβηγοὺς φοιτητές, «τῶχω ζήσει πνευματικά».

Μ' αὐτὸν τὸν ἀτομικισμό κέρδισε ὁ Ἴψεν ἀπὸ μερικοὺς Μαρξιστὲς τὸν τίτλο τοῦ «μικροψυχου ἀστοῦ». Καὶ εἶναι ἀλήθεια πὼς ὁ Ἴψεν ἔδωσε ὑψιστὴ σημασία στὸν ἀτομικὸ χαρακτῆρα. Τόσο θεομὰ ὅσο ὁ Νίτσε ἢ ὁ Στέφαν Γκεόργκε, λαχταροῦσε μιὰ καινούργια ἀριστοκρατία, ὄχι καταγωγῆς ἢ πλούτου ἢ ἀκόμη κατασπασμένης ἢ ἐξυπνάδας, ἀλλὰ θέλησης καὶ χαρακτῆρα. Κι' ἀπὸ κεῖ πηγάζει ἡ βαθειὰ του κατανόηση γιὰ τύπους σὰν τὸν Ρόσμερ ἢ τὸν Τζὼν Γαβριήλ Μπόρχμαν—πὺ στίς ἐξομολογήσεις τους οἱ σημερινοὶ ἐπαναστάτες θ' ἄδιναν λίγη πίστη—καὶ οἱ ιδέες του γιὰ τὴν ἀνταμοιβὴ καὶ τὰ ἀντίποινα πὺ ἔχουν τόσο λίγη σημασία γιὰ τοὺς πολιτικούς.

Κι' ὅμως ὁ Ἴψεν δὲν σταματᾷ στὸ ἀτομικὸ. Σὰ συνέχεια στὴν ἀνακοίνωσή του στοὺς φοιτητὲς προσθέτει: «Ἀλλὰ κανεὶς ποιητῆς δὲ ζεῖ μέσα ἀπὸ κάτι ἀπομονωμένο. Ὅτι ζεῖ ὅλοι οἱ πατριῶτες του τὸ ζοῦν μαζί του. Γιατὶ ἂν δὲν γινόταν ἔτσι, τί θ' ἔστεινε τὴ γέφυρα τῆς κατανόησης ἀνάμεσα στὸ παράγον καὶ στὸ δεχόμενον πνεῦμα;»

Ἡ ἐνδοσκόπηση τοῦ Ἴψεν ὅμως σταματᾷ πολὺ πιὸ ἔξω ἀπὸ τὴν ἐνδοσκόπηση τοῦ Προῦστ ἢ τοῦ Joyce.

Πραγματικὰ ὁ ἀτομικιστῆς Ἴψεν, ὅπως ὁ ἀτομικιστῆς Shaw, ἦταν ἐπίσης ἓνας καλὸς κολλεκτιβιστῆς ἓνας πὺ πίστευε στὴν κοινωνικὴ κι' ἀκόμη στὴ σοσιαλιστικὴ ὀργάνωση. Ὅταν ἔμαθε τίς μελέτες τοῦ νεαροῦ Shaw γιὰ τὸν Ἴψενισμό ὁ μεγάλος Νορβηγὸς ἔγραψε: «Μ' ἐκπλήξη εἶδα ὅτι ἐγὼ πὺ ἔθεσα γιὰ κύριον σκοπὸν στὴ ζωὴ μου νὰ περιγράψω τοὺς ἀνθρώπινους χαρακτῆρες καὶ τ' ἀνθρώπινα πεπεωμένα, ἔφτασα χωρὶς συνειδητὴ πρόθεση γιὰ μερικὰ προβλήματα στὰ ἴδια συμπεράσματα πὺ οἱ σοσιαλ-δημοκράτες ἠθικοὶ φιλόσοφοι, κατάληξαν ἔπειτα ἀπὸ ἐπιστημονικὲς παρατηρήσεις».

Ὁ καινούργιος διανοητῆς ταλαντεύεται

ανάμεσα στα δυο άκρα τῆς αὐτοαπορρόφησης καὶ τῆς αὐτοεγκατάληψης. Ὁ Ίψεν αἰσθανόταν τὸ ἀπατηλὸ καὶ τῶν δυὸ καὶ κατόρθωσε ν' ἀποφύγει ἐξ ἴσου τὸν φόβο τοῦ ἐγώ, πὺ προκαλεῖ τὸν ἄρρωστο, ἀνυπόμονο ριζοσπαστισμὸ τοῦ κομμουνιστῆ καὶ τὸ φόβο τῆς κοινωνίας καὶ τῆς ἱστορίας πὺ δυναμῶνει τὸν φυσικὸν ἐγωϊσμὸ τοῦ αἰσθητικοῦ. Αὐτὸς ὁ ἴδιος εἶταν ὁ Μπράντ ὁ Ρόσμερ, ὁ Σόλνες κι' ὁ Τζὼν Γαβριήλ. Ἡ μᾶλλον ἡ δημιουργία αὐτῶν τῶν ἀνδρῶν εἶταν ἓνα μέσο γιὰ νὰ καθαρῶσει τὸν ἑαυτό του ἀπὸ τὰ λάθη τους. Ὅπως ὁ ἓνας τους πέθανε μέσα στὰ χιόνια, ὁ ἄλλος γκρεμίστηκε ἀπὸ ἓναν πύργο ἢ ἀφέθηκε ὅπως ὁ Τζὼν Γαβριήλ νὰ θεωρηθεῖ ἀπὸ τὸν παγωμένον ἀέρα, ἔτσι κι' ὁ Ίψεν θὰ μπορούσε νὰ πεῖ: Προχωρῶ μόνον μὲ βοήθεια τοῦ Θεοῦ.

Κι' αὐτὴ εἶναι ἡ μεγάλη ἢ πλατεῖα σημασία τῶν ὑποκειμενικῶν ἔργων τοῦ Ίψεν.

Τὸ Θέατρο Τέχνης ἔχει μιὰ κάποια ἂν ὄχι παράδοση ἀλλὰ ἐπίδοσῆ τοῦλάχιστον, θὰ ἔλεγα, στὸ παρουσίασμα τοῦ Ίψεν· καὶ γι' αὐτὸ ἡ παράσταση κρατήθηκε σὰ σύνολο σ' ἓνα τόνον ἀξιόλογο. Ὁ σκηνοθέτης κ. Κουὺν ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὸ τὸ σύνολο μᾶς ἔδωσε κι' ἓναν Φόλνταλ ἐξαιρετικό.



Πρὶν μιλήσω γιὰ τοὺς ἄλλους ἠθοποιούς προσπάθησα ν' ἀναλογιστῶ ποιοὶ ἄλλοι Ἑλληγες ἠθοποιοί, ἀπ' αὐτοὺς ποὺ διαθέτει σήμερα τὸ Ἑλληνικὸ θέατρο θὰ μπορούσαν νὰ παίξουν καλύτερα ἀπὸ τὸν κ. Λυκ. Καλλέργη νὰ ποῦμε τὸν Τζὼν Γαβριήλ Μπόρμαν. Ἴσως δὲν διαθέτουμε αὐτὴ τὴ στιγμή τέτοιους ἠθοποιούς μὰ μὲ τοῦτο δὲν θὰ πεῖ πὼς πρέπει νὰ ἐπιχειρήσουμε ἓνα τέτοιο τόλμημα μὲ τόσο μικρὰ μέσα καὶ πρέπει νὰ ὁμολογήσουμε πὼς τὰ μέσα τοῦ συμπαθοῦς ἠθοποιοῦ τοῦ Θεάτρου Τέχνης εἴταν πολὺ μικρά. Μ' ὅλη του τὴ μελέτη, ὅλη τὴ φιλότιμη προσπάθεια καὶ τὴν καθοδήγηση τοῦ κ. Κούν, δὲν μπόρεσε, ἂν ἐξαιρέσει κανεὶς τὶς πρῶτες σκηνὲς τῆς δεύτερης πράξης καὶ τὴ μισὴ σκηνὴ τῆς ἐξήγησής του μὲ τὴν Ἑλλά Ρεντχάϊμ. Οὔτε ἓναν ἀντίλαλο νὰ δώσει ἀπ' τὴν ὑποβλητικὴ ἠρωϊκὴ συμφωνία τοῦ Τζὼν Γαβριήλ.

Ἡ Γκούντχιλδ ἡ θηλυκὴ ρεπλίκα τοῦ Τζὼν Γαβριήλ στάθηκε τὸ ἴδιο ἄτυχη μ' αὐτόν. Ἡ κ. Βάσω Μεταξᾶ εἴταν στὴν παράσταση τοῦ Θεάτρου Τέχνης ἡ γυναίκα τοῦ Τζὼν Γαβριήλ, ὅπως τὸν ἐρμήνευσε ὁ κ. Καλλέργης κι' ὄχι ἡ σκληρὴ, μὲ τὸ ρομαντικὸ βάθος ἠρωΐδα ποὺ ἔγραψε ὁ Ἴψεν.

Ἡ μόνη ποὺ πλησίασε τὸ Ἴψενικό της πρότυπο καὶ θὰ τὸ ἐνσάρκωνε ἀπόλυτα ἂν τῆς ἐπέτρεπε ἡ σκάλα τῶν ἀναπάλσεων τῆς φωνῆς της, εἴταν ἡ Δις Ἀθηνᾶ Μιχαηλίδου.

Ὅσο γιὰ τὴν Δα Γιαννακοπούλου ποὺ ἔπαιξε τὴν Φάννη Βίλτον τὴ μοιραία γυναίκα τοῦ συγγραφέα τῆς Ἐντα Γαββλερ, δὲ μπόρεσε κανεὶς νὰ φανταστεῖ ἀστοχότερη ἐκλογή ἂν δὲν ὑπῆρχε ὁ κ. Χατζημάρκος ποὺ κυριολεκτικὰ χαντάκωσε τὸ φοιτητὴ Ἐρχαρτ Μπόρμαν.

Ἀδικαιολόγητα περιορισμένες καὶ μίζερες εἴταν οἱ σκηνογραφίες τοῦ κ. Ὀρφανίδη.

Κι' ἀπορῶ πὼς ἓνας ἄνθρωπος τοῦ θεάτρου μὲ τὴν ἀξία καὶ τὴν πείρα τοῦ κ. Λ. Κουκούλα, ἔπεσε σὲ τόσα σφάλματα στὴν τόσο θεατρικὴ μετάφρασή του.

*Ἀγλαΐα Μητροπούλου*